

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження Кальки Івана Зіновійовича на тему «Реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia)», подане до захисту у спеціалізовану Вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми дослідження.

В українському суспільстві є запит на забезпечення реалізації принципу невідворотності покарання за вчинені злочини особами, які втекли з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Водночас, у зв'язку з фізичною відсутністю, дотримання прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого є надзвичайно важливим та одночасно складним завданням, виконання якого зобов'язані забезпечити як сторона обвинувачення так і сторона захисту, а також слідчий суддя та суд, оскільки лише в такому разі можна говорити про ефективність кримінального провадження.

Відповідно до статистичних даних в 2019 році на розгляді слідчих суддів місцевих судів перебувало 105 клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування, в 2020 році – 215, в 2021 році – 360, в 2022 році вже 1099 таких клопотань. Водночас, у 2019 році в 9 кримінальних провадженнях відповідно до ч. 3 ст. 323 КПК України здійснено спеціальне судове провадження, в 2020 році – 4, в 2021 – 10, в 2022 році вже було 37 таких розглядів. Наведені дані свідчать про тенденцію до істотного зростання таких проваджень, а відтак актуалізує обрану тему дослідження.

Особливості спеціального досудового розслідування і спеціального судового провадження (in absentia) у своїх роботах досліджували низка вчених. Однак невирішеними залишилися ряд питань. Зокрема мова йде про процесуальну форму повідомлення про підозру відсутній особі, визначення обсягу прав, які можуть бути реалізовані підозрюваним, обвинуваченим безпосередньо, а які лише через захисника, вирішення процесуальної форми прийняття рішення про припинення здійснення спеціального кримінального провадження тощо.

З огляду на це актуальність обраної теми дослідження Кальки І. З., спрямованого на розв'язання проблем спеціального кримінального провадження (in absentia) в частині реалізації прав підозрюваного, обвинуваченого під час його здійснення з метою вдосконалення цього кримінального процесуального інституту, законодавства та практики його застосування, не викликає сумнівів як у науковому, теоретичному, так і у практичному аспектах.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019). Обраний напрям дослідження ґрунтується на нормах Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021.

Методологічну основу роботи становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема під час аналізу всіх питань у динаміці, для виявлення їх взаємозв'язку та взаємозумовленості в межах вивчення об'єкта дослідження використано діалектичний метод; під час розгляду положень кримінального процесуального законодавства щодо регламентації порядку здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду— формально-юридичний. Формально-логічний та логікосемантичний методи застосовано для уточнення та поглиблення розуміння понятійнокатегоріального апарату інституту спеціального кримінального провадження. Для зіставлення поглядів учених, а також порівняння норм міжнародного права, законодавства України та кримінального процесуального законодавства іноземних країн автором використано порівняльно-правовий метод дослідження.

У дисертаційному дослідженні висвітлено і вирішено низку теоретичних, правових і практичних проблем реалізації прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia), сформулювало науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення

кримінального процесуального законодавства України й практики його застосування в частині досліджуваної проблематики.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Ціла низка результатів і висновків, які з них слідують, були отримані вперше і мають високий ступінь наукової новизни. *Вперше* – обґрунтовано, що права підозрюваного, обвинуваченого, які становлять цілісну систему, слід поділяти на дві групи: ті, які у спеціальному кримінальному провадженні можуть реалізовуватися захисником; ті, які не можуть бути реалізованими взагалі; аргументовано необхідність наділення захисника правом, за відсутності обвинуваченого, звертатись із клопотанням про розгляд кримінального провадження колегіально судом у складі трьох суддів за наявності підстав, визначених у ч. 2 ст. 31 КПК України. Поруч з цим автором *вперше* систематизовано підстави відмов слідчими суддями у задоволенні клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування, які об'єднано у такі три групи: відсутність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення; не доведення факту переховування та оголошення у міжнародний розшук; не дотримання формальних вимог законодавства.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані у фахових виданнях України та були представлені у вигляді доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів. Публікації повністю перекривають і вирішують завдання, що були поставлені в дисертаційному дослідженні.

Таким чином дисертаційне дослідження Кальки Івана Зіновійовича виконане на високому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист відповідають всім вимогам положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків досліджень дисертаційної роботи Кальки Івана Зіновійовича не викликають жодних зауважень. Доведена необхідність у спеціальному кримінальному провадженні наділення захисника правом звертатись із клопотанням про розгляд кримінального провадження колегіально судом у складі трьох суддів, за наявності для цього підстав, визначених у ч. 2 ст. 31 КПК України. Аргументовано, що звернення до слідчого судді із клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування, не є процесуальною дією, спрямованою на одержання та перевірку доказів чи створення фактичних даних у кримінальному провадженні, а тому не потребує попереднього відновлення досудового розслідування, запропоновано відповідні доповнення до ст. 280 КПК України. Обґрунтовано звернено увагу на презумпцію обізнаності, яка стосується інформування підозрюваного про ініціювання вирішення питання про здійснення щодо нього спеціального досудового розслідування шляхом опублікування відповідного повідомлення у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження.

Висновки дисертаційної роботи логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації базуються на висновках дослідження.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Наукові результати і положення, що виносяться на захист, одержані завдяки аналізу масиву нормативно-правових актів, у тому числі міжнародного характеру, рішень національних судів, в тому числі Вищого антикорупційного суду, правових позицій Європейського суду з прав людини, наукових праць в галузі кримінального процесу вітчизняних вчених.

Обґрунтованість та достовірність одержаних дисертантом результатів, сформульованих висновків і пропозицій забезпечені завдяки використанню різноманітних методів наукового та практичного аналізу. Постановка завдань, визначення об'єкту, предмету та мети наукового пошуку є чіткими і

зрозумілими та цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукової праці здобувачем загалом виконані і мета досягнута. Здобувач здійснив належну статистичну обробку отриманих даних.

Поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а дисертант оволодів необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані і узагальнені в дисертаційному дослідженні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у: *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок здійснення спеціального кримінального провадження (лист до Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності реєстраційний № 36779К-1-12.2023/283279); *правозастосовній діяльності* слідчих, прокурорів, адвокатів (акт Національного антикорупційного бюро України від 16 листопада 2023 року); *науково-дослідній діяльності* – під час підготовки науково-практичних і науково-методичних матеріалів, у науково-дослідній роботі кафедри кримінального процесу та наукових лабораторій (акт Національної академії внутрішніх справ від 23 листопада 2023 року); *освітньому процесі* – під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій з таких навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Доктрина кримінального процесуального права України», «Кримінальна юстиція: правові доктрини та принципи правотворчості» (акт Національної академії внутрішніх справ від 05 грудня 2023 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому.

Дисертаційна робота Кальки Івана Зіновійовича викладена українською мовою на 265 сторінках. Структура роботи відповідає вимогам МОН України та положенню про присудження ступеня доктора філософії. Вона структурована і складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (248

найменувань) та додатків. Результати дослідження представлені у 6-ти додатках.

Мета дисертаційного дослідження визначена дисертантом досить лаконічно, чітко і вдало та полягає у: аналізі теоретичних, правових і практичних проблем реалізації прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (*in absentia*), формулюванні науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства України й практики його застосування в частині досліджуваної проблематики. Відповідно до поставленої мети було чітко визначено та розкрито завдання дисертаційного дослідження.

У першому розділі автор послідовно розкриває теоретико-правові та методологічні основи дослідження реалізації прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні. Автор, здійснюючи ґрунтовний теоретичний аналіз думок різних учених досліджує зміст кримінального провадження *in absentia* та його ознаки, розкриваючи як переваги так і недоліки його законодавчої регламентації за національним законодавством.

Заслуговує на увагу аргументація автора, що у випадку фізичної відсутності особа набуває статусу підозрюваного з моменту виконання вимог щодо надсилання повідомлення про підозру в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, в тому числі вручення повідомлення про підозру родичам/членам сім'ї, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання або адміністрації за місцем роботи. В подальшому ж у випадку встановлення місцезнаходження особи за межами України, орган досудового розслідування надсилає повідомлення про підозру в рамках міжнародного співробітництва шляхом вручення документів особі, яка вже набула статусу підозрюваного. Вказані заходи вживаються з метою забезпечення реалізації прав підозрюваного і не повторюють здійснення процесуальної дії – повідомлення про підозру особі.

Дисертант слушно зауважує, що у спеціальному кримінальному провадженні за фактичної відсутності підозрюваного, обвинуваченого вказані

права лише частково можуть бути реалізовані захисником, виокремлюючи при цьому два порядки їх реалізації у спеціальному кримінальному провадженні: 1) коли відсутній підозрюваний, обвинувачений спілкується з захисником та узгоджує стратегію захисту від підозри, обвинувачення; 2) коли відсутній підозрюваний, обвинувачений не спілкується з захисником та стратегію захисту від підозри, обвинувачення захисник визначає самостійно. На думку Кальки І. З., лише в першому випадку можна говорити про реальну можливість реалізації підозрюваним, обвинуваченим прав, передбачених пунктів 8, 9, 10, 11, 12, 13 ч. 3 ст. 42 КПК України.

Цікавими є пропозиції автора щодо внесення доповнень до статті 278 КПК України, зміст яких передбачає вважати особу підозрюваною у кримінальному провадженні з моменту опублікування відомостей про складене письмове повідомлення про підозру в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора.

У другому розділі здобувач досліджував реалізацію прав підозрюваного при здійсненні спеціального досудового розслідування, а саме: під час отримання дозволу на проведення спеціального досудового розслідування, під час проведення слідчих (розшукових) дій та застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та на етапі прийняття рішення за результатами спеціального досудового розслідування.

Змістовним є дослідження причин відмови слідчими суддями у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. З цієї метою автором проаналізовано понад 100 ухвал за період з 2018 до 2023 року та на підставі цього вказані підстави було диференційовано на 12 окремих груп. Поруч з цим за наслідками проведеного аналізу підстав для винесення слідчими суддями ухвали про відмову в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування з'ясовано, що підстава «необґрунтованості підозри» вказана у 42 ухвалях із 105 ухвал, що становить 40 % від загальної кількості.

Обґрунтованим є заперечення автором позиції науковців про те, що при спеціальному досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень відсутність підозрюваного повинна трактуватися як його заперечення на будь-які процесуальні дії слідчого, прокурора у даному кримінальному провадженні щодо нього, його незгоду на вилучення майна, обшук, огляд, допит та інші процесуальні дії щодо нього, його повне заперечення вини у вчиненні інкримінованого йому правопорушення. З цього приводу Калька І. З. переконливо наводить аргументи, що за наслідками проведення слідчих та процесуальних дій можуть бути встановлені фактичні обставини, які можуть свідчити на користь підозрюваного, а також можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого або сприяти пом'якшенню покарання.

У третьому розділі дисертаційного дослідження **Калька І. З.** розглядає питання реалізації прав обвинуваченого під час спеціального судового провадження.

Автор обґрунтовано переконує про доцільність включення ухвали про відмову у здійсненні спеціального судового провадження до переліку судових ухвал, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, а також передбачення можливості повторного звернення з клопотанням про здійснення спеціального судового провадження, якщо є нові обставини, які підтверджують, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження.

Заслуговує на увагу наведення аргументів дисертантом щодо відповідності інституту спеціального судового провадження у кримінальному процесі України положенням Резолюції (75) 11 Комітету Міністрів Ради Європи «Про критерії, що регламентують розгляд, що здійснюється за відсутності обвинуваченого». Однак, на переконання Кальки І. З., досліджуваний інститут потребує певних доповнень, уточнень та удосконалень з урахуванням специфіки національного законодавства. Зокрема, в кожній конкретній справі повинні дотримуватись такі мінімальні правила: судові рішення, прийняте за відсутності обвинуваченого, має бути доведене до його

відома відповідно до правил вручення повісток для явки до суду, і період часу для оскарження не повинен починатися раніше, ніж особа, щодо якої винесено вирок, не отримає ефективного повідомлення про винесене судове рішення, якщо не буде встановлено, що така особа навмисно прагнула уникнути правосуддя; кожен, чия справа розглядалася за його відсутності, повинен мати можливість оскаржити це судове рішення будь-якими доступними йому засобами, якби він був присутній.

У результаті проведеного дослідження здобувачем запропоновані та сформульовані й інші рекомендації та пропозиції правового, організаційного та прикладного в контексті питань, що розглядалися.

Викладене вище є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації *Кальки Івана Зіновійовича* на тему «*Реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia)*» як самостійного наукового дослідження актуальної, важливої для науки та практики проблеми.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці.

Отримані результати дисертаційного дослідження Кальки І. З. на тему «*Реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia)*» слід використовувати у освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, при підготовці наукових публікацій та монографій, плануванні досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні питання, які, на нашу думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту:

1. Із змісту наукової новизни дисертаційного дослідження (зокрема у рубриці «набуло подальшого розвитку») вбачається, що автором здійснювалось

дослідження генези інституту спеціального кримінального провадження (*in absentia*), що засвідчило часткову відповідність цього інституту моделям, які діють в європейських країнах. Поруч з цим при визначенні методів дослідження Калька І. З. зазначив про використання методу порівняння законодавства України та кримінального процесуального законодавства іноземних країн, зокрема Данії, Німеччини, Франції, Швейцарії. Однак у списку використаних джерел не знайдено посилань на кримінальне процесуальне законодавство Данії, Німеччини та Франції. У зв'язку з цим виникає питання на підставі чого автор дійшов до переконання щодо відповідності інституту спеціального кримінального провадження моделям, що діють у європейських країнах. Наведене не дозволяє сформулювати повне розуміння змісту зазначеного положення наукової новизни, у зв'язку з чим підлягає уточненню під час публічного захисту в частині співвідношення інституту спеціального кримінального провадження, передбаченого національним законодавством, із зарубіжними моделями цього інституту.

2. Дисертант неодноразово на сторінках 84-86 цитує позиції науковців щодо існування проблем реалізації права на захист у спеціальному кримінальному провадженні захисником, залученим в порядку надання безоплатної правової допомоги, проте не пропонує способу розв'язання даної проблематики. Під час публічного захисту хотілось би дізнатись власне бачення Кальки Івана Зіновійовича щодо процесуальних запобіжників від формальної участі та «пасивного» захисту захисником за призначенням у кримінальному провадженні *in absentia*.

3. У дисертаційному дослідженні Калька І. З. достатньо ґрунтовно аналізує особливості та напрями удосконалення реалізації права підозрюваного (обвинуваченого) знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують, а також права оскаржувати рішення слідчого судді, судові рішення. На думку рецензента, при здійсненні дослідження проблем реалізації прав підозрюваного, обвинуваченого автор залишив фактично поза увагою особливості реалізації прав підозрюваного під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення

слідчих (розшукових) дій. Лише фрагментарно розглянуто окремі питання реалізації стороною захисту прав передбачених пунктами 9-11 ч. 3 ст. 42, частини 4, 5 ст. 46 КПК України. Тому на прилюдному захисті автору необхідно деталізувати своє бачення щодо процесуальних особливостей реалізації зазначених прав під час спеціального досудового розслідування.

Перелічені зауваження і побажання мають дискусійний характер і, в цілому, не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертації. За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю одержаних результатів, а також за авторськими публікаціями ця робота є внеском в розвиток вітчизняної науки в галузі кримінального процесу.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація *Кальки Івана Зіновійовича* на тему «Реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia)» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

ВИСНОВОК

про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота *Кальки Івана Зіновійовича* на тему «Реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia)», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. В ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем реалізації прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia).

2. Дисертація *Кальки І. З.* на тему «Реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia)», за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів

вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Калька Іван Зіновійович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Ольга КУБАРЄВА

